

ANTROPONIM DACIC SCRIS CU LITERE LATINE ÎN AȘEZAREA DE LA BORNIS-NEAMȚ (SECOLELE II—III E. N.).

DE

RODICA POPOVICI

Timp de mai mulți ani, cu începere din 1979, în apropiere de satul Borniș, com. Dragomirești, jud. Neamț, au fost întreprinse săpături arheologice pe locul numit „Milești“, aflat la circa 1,5 km NE de localitatea amintită¹. Cercetările s-au concentrat, mai ales, într-o zonă situată pe malul drept al pârului numit de localnici Milești și au avut în vedere, în primul rând, investigarea așezării rurale medievale depistată aici². În același timp, nu au fost neglijate nici celelalte resturi de locuire, aparținând altor epoci istorice³.

Prin intensificarea cercetărilor arheologice, în anii 1986—1987, s-a reușit o încadrare cronologică mai strictă a vestigiilor descoperite anterior și identificarea primelor complexe de locuire și anexe gospodărești corespunzătoare așezării din secolele II—III e.n.⁴ Concomitent, sondajele practicate pe versantul stîng al pârului Milești, cit și noile cercetări de teren au oferit date mai ample asupra așezării din secolele II—III e.n., care este amplasată pe ambele maluri ale pârului amintit și ocupă o suprafață întinsă între actualele sate Borniș și Hlăpești.

Nu este în intenția noastră de a prezenta rezultatele complete obținute pînă acum cu privire la așezarea din secolele II—III e.n. de la „Milești“, ci de a semnală doar o piesă de o reală valoare arheologică și istorică. Avem în vedere fragmentul de vas pe care apare înscris, cu caractere latine, un antroponim dacic.

Fragmentul ceramic, care constituie subiectul acestei succinte informări, este lucrat cu mina dintr-o pastă bine frământată, avînd în compoziție, ca degresant, nisip, paiețe de mică și rare pietricele. Arderea nu este uniformă, suprafețele avînd pe ambele părți nuanțe ce diferă de la brun la cenușiu-negricios. Rupt din vechime, fragmentul ceramic este de mici dimensiuni, fapt ce nu ne permite să apreciem cu certitudine forma de vas căreia îi aparține. El are înălțimea păstrată de 0,058 m, lățimea de 0,058 m și grosimea pereților de 0,007 m. Pe fața exterioară, atent netezită, au fost înscrise, după ardere, cu un instrument bine ascuțit, șapte litere majuscule latine, dintre care primele două mai slab incizate. Aceste litere se constituie, cu claritate, în cuvîntul *SCORILLO*. Scrișul este realizat cu îndemînare și literele sînt în general, corect reproduse. Inegale ca mărime, literele au înălțimea variabilă, cuprinsă între 0,9 cm—0,16 cm (fig. 1a—b).

Fragmentul ceramic discutat a fost descoperit în anul 1987 pe traiecul secțiunii I, între 40—41 m; la o adîncime cuprinsă între 0,40—0,60 m. În zona imediat apropiată descoperirii, ca de altfel și pe întreg cuprinsul suprafeței cercetate, din punct de vedere stratigrafic s-a putut constata succesiunea mai multor niveluri de locuire, începînd din secolele III—II î.e.n. și continuînd cu acelea din secolele II—III, VI—VIII, și XIV—XVII. Aceste niveluri nu sînt peste tot continue, locuirea din secolele VI—VIII, destul de intensă

¹ Șt. Cucos, în *Mărturiile din „arhiva“ milenară*, în vol. *Războieni—Valca Albă și împrejurimile. Monografie istorică, economică și social-culturală*, Bacău, 1977, p. 37 menționează în locul „Milești“ așezări din secolele II—III e. n. și IV e. n. Locul investigațiilor noastre nu este același cu al descoperirilor înregistrate în monografia amintită, săpăturile efectuîndu-se pe malul drept al pârului Milești.

² Întreaga zonă denumită Milești, ca și pârului cu același nume, păstrează amintirea fostului sat medieval Mălești, atestat documentar în prima jumătate a secolului al XV-lea. Pentru descoperirile din vatra satului medieval vezi R. Popovici, *Cercetări arheologice în așezarea medievală Mălești (seco-*

lele XIV—XVII), în *ArhMold*, XI, 1987, p. 169—190.

³ Pentru primele date privind așezările mai vechi descoperite pe locul denumit „Milești“ și stratigrafia zonei investigate prin săpături arheologice vezi R. Popovici, *Descoperiri din secolele III—II î. e. n. la Borniș—Neamț*, în *CercetIst.*, S. N., XII—XIII, 1981—1982, p. 153—158; S. Teodor, *Descoperiri din epoca Latine în zona Neamțului*, în *Thraco-Dacica*, V, 1984, 1—2, p. 123 și 137.

⁴ Pînă în anul 1988, din așezarea aparținînd secolelor II—III e.n. au fost descoperite trei locuințe (L19, 24, 33) și cinci gropi cu resturi menajere (Gr. 3, 5, 6, 8, 9). Complexele cercetate au fost numerotate în ordinea descoperirii lor în teren.

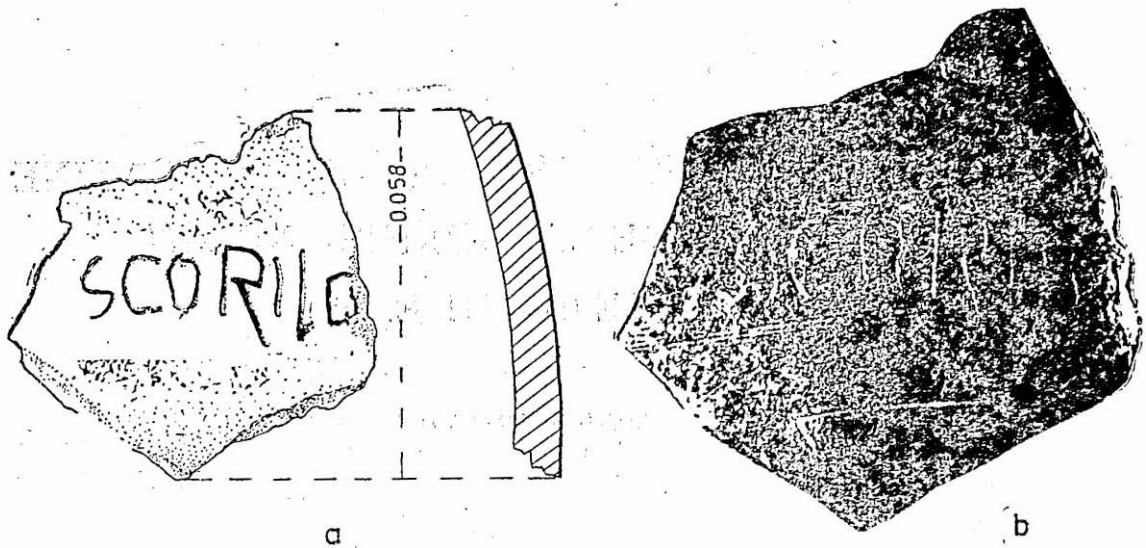

Fig. 1. Borniș—Neamț: a—b fragment ceramic avînd inscripție cu caractere latine un antroponim dacic.

În apropiere de locul descoperirii, afectînd complexe din depunerile anterioare⁵. Cea mai veche depunere, încadrată cronologic pe baza unei ștampile rhodiene în secolul II î.e.n.⁶ și reprezentată prin complexe de locuire și anexe gospodărești (locuințe, atelier de redus minereu, gropi cu resturi menajere), arată o distrugere violentă a așezării corespunzătoare după o perioadă relativ scurtă de funcționare, dovadă fiind resturile incendiate și vetrele distruse (fig. 2). Acest nivel, așa cum au confirmat cercetările recente, a fost suprapuse de un altul, datînd din secolele II—III î.e.n.⁷, căruia îi aparțin, pînă în prezent, trei locuințe și cinci gropi cu resturi menajere (fig. 2).

Pentru o încadrare cronologică cit mai corectă a descoperirii avute în vedere considerăm necesară o prezentare sumară a complexelor dezvelite în cel de-al doilea nivel de locuire de la Borniș—Milești⁸, cu localizarea acestuia față de locuințele și gropile cu resturi menajere, interceptate arheologic. De asemenea, o prezentare oricît de succintă a materialelor ceramice caracteristice descoperite în acest nivel nu ar conduce decît la clarificări, la o mai bună plasare cronologică a descoperirii ca atare și, implicit, a așezării din care provine.

Cele trei locuințe aparținînd așezării din secolele II—III î.e.n. erau toate de același tip, semiîngroate în sol. Două din ele aveau formă rectangulară, cu colțurile rotunjite, iar cea de-a treia neregulată. Dimensiunile lor erau variabile, cuprinse între 2,25 × 3,50 m și 3,50 × 3,75 m. Cea mai apropiată de locul descoperirii fragmentului ceramic cu inscripție era locuința 24, de fapt un atelier, așa cum o dovedește cupertorul de redus minereu găsit în amenajarea respectivă. Locuințele erau amplasate la distanțe ce oscilau între 12 și 36 m, spațiile din afara lor fiind ocupate de gropi cu resturi menajere și vetre în aer liber, acestea din urmă distruse în mare parte de locuirile ulterioare (fig. 2).

În interiorul locuințelor, cit și în stratul de cultură corespunzător a fost descoperit un bogat material ceramic, edificator în privința încadrării lui cronologice. Analiza acestui material permite constatarea că vasele fragmentare sau întregi aparțin categoriilor ceramice lucrate cu mina și la roată, de factură locală dacică, alături de care apare, în mod firesc, ceramica provenită din import. Ceramica locală, dacică, este reprezentată prin cele două categorii, modelată cu mina și la roată, ambele aflîndu-se în proporții asemănătoare, cu o ușoară preponderanță a celei dintîi. Vasele lucrate cu mina, de aspect poros și arse neregulate, au ca forme principale borcanul și ceașca cu o toartă, prima fiind predominantă (fig. 3/1, 3; 10, 12). Ceramica modelată la roată din pastă fină, arsă oxidant sau reducător cunoaște forme mult mai variate, între care se întîlnesc străchini, castroane, fructiere, vase de provizii și căni, de tipuri și variante diferite (fig. 3/2, 4—9 11). Decorul caracteristic primei categorii este briul în relief, simplu, alveolat și mai rar crestă,

⁵ Secțiunea I a fost prelungită în anul 1987 în vederea dezvelirii a două locuințe din secolele VI—VIII și a unor eventuale complexe de locuire ce ar fi putut exista în zonă. În același timp, subliniem că în perimetrul descoperirii resturile de locuire din secolul II î.e.n. apar sporadic, abundente fiind acelea din secolele II—III î.e.n. și VI—VIII.

⁶ R. Popovici, *op. cit.*, p. 157.

⁷ Cercetările din ultimii ani au adus date concludente referitoare la încadrarea cronologică a acestui nivel de locuire,

pentru care am propus anterior datarea sa în secolele II—III î.e.n. (Cf. R. Popovici, *op. cit.*, p. 153, nota 1; idem, *Cercetări arheologice...*, p. 170). Aceeași datare a fost propusă de M. Babeș (*Date arheologice și istorice privind partea de nord-est a Daciei în ultimele secole înainte de creștinism*, în *SCIVA*, 36, 1985, 3, p. 186, nota 5); pentru datarea aceluiași nivel de locuire de la Borniș—Neamț în secolele II î.e.n.—I î.e.n. vezi S. Teodor, *op. cit.*, p. 130—134.

iar celei de-a doua ornamentul executat prin lustruire, într-o gamă variată de motive din linii drepte și „în val“ (fig. 3/11).

Ceramica de import este reprezentată numai prin amfore, lucrate din pastă nisipoasă sau aspră. Materialul ceramic fragmentar, cit și cel întregibil evidențiază existența a două tipuri principale de amfore (fig. 3/13—14). Unele din acestea, deși puține la număr, păstrează inscripții cu *tituli picti* sau incizate înainte de ardere (fig. 3/13)⁸.

Cele mai apropiate analogii pentru ceramica descoperită la Borniș-Neamț, locală și de import, le întâlnim în descoperirile de la Poiana—Dulcești⁹, Săbăoani¹⁰, Văleni—Botești¹¹, Vlădiceni¹², Homiceni¹³, Doina—Girov¹⁴, precum și în multe alte așezări și necropole din Moldova aceleiași vremi¹⁵. Potrivit diverselor elemente definitorii, această ceramică poate fi încadrată larg cronologic în secolele II—III e.n., ca de altfel și așezarea căreia îi aparține¹⁶. În consecință, și fragmentul ceramic pe care apare înscris cu litere latine antroponimul dacic, aflat în același orizont, ar data din aceeași vreme.

Ceea ce trebuie să subliniem de la bun început este faptul că însemnarea discutată, scrisă cu litere latine și datind din secolele II—III e.n., a fost descoperită într-un mediu indiscutabil dacic. În același timp, apariția sa într-o așezare a dacilor liberi de la răsărit de Carpați nu trebuie considerată ca fiind surprinzătoare. Simple litere izolate și cuvinte păstrate parțial au mai fost descoperite, e drept puține la număr, și în alte așezări din teritoriul dacilor liberi, ele datind din aceeași vreme sau dintr-o perioadă imediat ulterioară¹⁷. La acestea se adaugă descoperirile din sudul țării¹⁸ sau acelea anterioare vremii de care ne ocupăm¹⁹, care aduc informații prețioase cu privire la cunoașterea și utilizarea scrierii cu caractere grecești sau latine la geto-daci.

Descoperirea de la Borniș—Neamț nu este surprinzătoare și nici întâmplătoare întrucât ea se înscrie într-o arie geografică dens populată în secolele II—III e.n., în care așezările dacilor liberi sînt extrem de numeroase și bogate în materiale ce atestă elocvent intensele și multiplele legături ale autohtonilor cu lumea romană²⁰.

Cit privește originea cuvîntului înscris pe fragmentul ceramic de la Borniș—Neamț nu pot și îndoieli de nici o natură, el fiind indiscutabil un antroponim dacic²¹. Dat fiind că fragmentul ceramic păstrat este destul de redus ca dimensiuni nu putem ști dacă SCORILŌ a fost singurul cuvînt înscris pe vasul respectiv sau dacă nu a existat și o altă însemnare pe care însă nu o cunoaștem. Din acest motiv, credem că ar fi hazardată încercarea unor aprecieri mai ample asupra semnificației numelui. El putea să reprezinte pe meșterul olar care a modelat vasul, dar tot atît de bine pe un conducător local, ca proprietar de atelier ceramic, sau numai un simplu nume dac, înscris cu litere latine²². Indiferent de accepțiunea ce o poate avea numele Scorilo sau de interpretările date acestuia, descoperirea în sine își are locul și importanța sa aparte. În primul rînd, ea constituie o dovadă certă a cunoașterii și utilizării scrierii cu caractere latine în secolele II—III e.n. în mediul dacilor liberi de la est de Carpați, drept consecință a influenței exercitate de cultura

⁸ Pînă în prezent, au fost găsite numai patru inscripții pe amfore, dintre care trei cu *tituli picti* și una singură incizată înainte de ardere.

⁹ Gh. Bichir, *La civilisation des Carpes (IIe—IIIe siècles de n.è.) à la lumière des fouilles archéologiques de Potana—Dulcești, de Butnărești et de Pădureni*, în *Dacia*, N.S., XI, 1967, p. 128—130; idem, *Cultura carpică*, București, 1973, p. 64—84; V. Ursachi, *Cercetări arheologice efectuate de Muzeul de istorie din Roman, în Carpica*, 1, 1968, p. 150.

¹⁰ V. Ursachi, *op. cit.*, p. 156—162, fig. 37/1—11; 39/2; 43/1—9.

¹¹ Idem, p. 117—123, fig. 6/1—8. Materiale aflate în colecția Muzeului de istorie din Roman și văzute prin bunăvoința colegului Vasile Ursachi, căruia îi mulțumim și pe această cale.

¹² M. Alexianu, *Răspîndirea amforelor cu inscripții pe teritoriul dacic liber din estul României (secolele II—III e.n.)*, în *ArhMold*, XII, 1988, p. 105—116.

¹³ Materiale aflate în colecția Complexului Muzeal Neamț și văzute prin amabilitatea kolegi Eleni Petrișor, căreia îi mulțumim pentru informațiile oferite.

¹⁴ V. Spinei, M. Alexianu, V. Butnariu, *Săpăturile arheologice de la Doina—Girov din anii 1982—1983*, în *MemAntiq*, IX—XI, 1985, p. 230—231.

¹⁵ S. Samie, *Civilizația romană la est de Carpați și romanitatea pe teritoriul Moldovei (sec. II e.n.—III e.n.)*, Iași, p. 135—138; I. Ioniță, V. Ursachi, Văleni. *O mare necropolă a dacilor liberi*, Iași, 1988, p. 67—74.

¹⁶ Ceramica descoperită cu prilejul cercetărilor întreprinse la Borniș—Neamț a fost văzută de colegii Ion Ioniță și Vasile Ursachi, cărora le mulțumim pentru sugestiile oferite în elaborarea lucrării noastre.

¹⁷ A. Rikman, *Nekotorye voprosy romantzactj naselenija leoberežja nižnego Dunaja i pervoj polovine I tysjačelija n.è.*, în vol. *Slavjano-vołoskije sužajti*, Chișinău, 1987, p. 53—54; Gh. Bichir, *Cultura carpică*, p. 89, pl. CXXIII/5—6; CXXVII/1—2.

¹⁸ Gh. Bichir, *Geto-dacii din Muntenia în epoca romană*, București, 1984, p. 41—43.

¹⁹ C. Daicoviciu și colaboratori, *Șantierul arheologic Grădiștea Muncelului—Blidaru. Rezultatul săpăturilor din campania anului 1954*, în *SCIV*, VI, 1955, 1—2, p. 195—204; N. Conovici *Piese ceramice de interes deosebit descoperite la Piscu Crăsani*, în *SCIV*, 32, 1981, 4, p. 576—578; D. Berciu, *Buridava dacică*, București, 1981, p. 136—148 și notele 21, 23, 24 pentru descoperirile de la Leliceni, Bradu și Polovragi; D. Protase, *„Decabalus per Scorilor“ în lumina vechilor și nollor interpretări*, în *Thraco-Dacia*, VII, 1986, 1—2, p. 146—153;

²⁰ I. Ioniță, *Din istoria și civilizația dacilor liberi*, Iași, 1982, p. 73—85.

²¹ I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, București, 1959, p. 76; idem, I. I. Russu, *Daco-geții în Imperiul Roman (În afara provinciei Dacia Traiana)*, București, 1980, p. 18, 55.

²² Pentru interpretările date ștampilelor de pe vase și numelor înscrise pe acestea, vezi D. Protase, *op. cit.*, p. 151; în legătură cu frecvența numelui de Scorilo în diverse zone ale Imperiului în secolele II—III și IV, ca și a categoriilor sociale ce îl puteau purta, cf. I. I. Russu, *Scrierea greacă și latină în Dacia preromană (Regele Thimarcos, Decabalus și Scorilo)*, în *AIACLuj-Napoca*, XIX, 1976, p. 46, nota 34; idem, *Daco-geții...*, p. 55; C. C. Petolescu, *Varia Daco-Romana (XIII—XIV)*, XIII. *Notă asupra unei inscripții de la Viminactium (CIL, III, 14507)*, în *Thraco-Dacia*, IX, 1988, 1—2, p. 225.

romană în teritoriul menționat. Pe lângă multe alte descoperiri de pînă acum din zona discutată, care aduc argumente și confirmări în principalele aspecte ale romanizării, această însemnare este ea însăși o mărturie a pătrunderii și însușirii limbii latine în mediul autohton dacic. În ce atelier va fi fost scris acest nume, cine a fost acest Scorilo sau cel ce i-a înscris numele pe fragmentul ceramic descoperit la Borniș—Neamț sînt întrebări firești care își vor găsi, probabil, răspunsuri în descoperiri viitoare. Pentru moment, toate acestea nu rămîn decît simple supoziții, importantă fiind, în primul rînd, descoperirea inscripției purtînd un nume dacic, înscris cu litere latine, într-o așezare a dacilor liberi de la răsărit de Carpați.

ANTHROPONYME DACE ÉCRIT EN LETTRES LATINES DANS L'ÉTABLISSEMENT DE BORNİȘ—NEAMȚ (IIe—IIIe SIÈCLES N.È.)

RÉSUMÉ.

Lors des recherches archéologiques effectuées pendant l'été 1987 à l'endroit de „Milești”, situé à proximité du village de Borniș, com. de Dragomirești, dép. de Neamț (zone souscarpatine de la Moldavie) ont été découverts d'importants vestiges, appartenant à un établissement des IIe—IIIe siècles n. è. Parmi ces vestiges, on remarque un fragment de vase sur lequel apparaît en caractères latins un anthroponyme dace.

Ce fragment céramique est modelé à la main dans une pâte bien pétrie, ayant dans sa composition, comme dégraissant, du sable, des paillettes de mica et de rares petits cailloux. La cuisson n'est pas uniforme, les surfaces ayant des nuances qui vont du brun au gris-cendre. Sur l'extérieur, attentivement lissé, il a été incisé, après cuisson, sept lettres latines se constituant en un mot: *Scorilo* (fig. 1a—b). Ce fragment céramique appartient au niveau d'habitation des IIe—IIIe siècles n. è., représenté par des habitations et des fosses à restes ménagers (fig. 2) qui contiennent de la céramique autochtone, travaillée à la main ou tournée (fig. 3/1—12), et de la céramique d'importation (fig. 3/13—14).

La découverte de Borniș—Neamț est la première du genre dans le territoire des Daces libres entre les Carpates et le Prut. Ce n'est pas une découverte due au hasard puisque des lettres isolées et des mots partiellement conservés ont été trouvés dans des découvertes datées antérieurement aux IIe—IIIe siècles n. è. ou bien ultérieures à celles-ci qui attestent la connaissance et l'utilisation de l'écriture à caractères latins dans l'espace habité par les Daces libres à l'est des Carpates. L'établissement de Borniș—Neamț s'inscrit dans une aire géographique intensément peuplée aux IIe—IIIe siècles n. è., aire où les établissements des Daces libres sont extrêmement nombreux et riches en matériels reflétant les étroites relations des autochtones avec le monde romain.

Puisque le fragment céramique présenté ci-dessus est réduit comme dimensions, on ne peut pas savoir si le mot *Scorilo* a été le seul inscrit sur ce vase ou bien s'il n'y pas eu aussi une autre inscription. De ce fait on considère que ce serait hasardeux d'avancer des appréciations plus amples sur la signification de ce nom. Indifféremment des interprétations que l'on puisse donner au nom de *Scorilo*, la découverte en elle même constitue un témoignage incontestable de l'utilisation de l'écriture à caractères latins dans le milieu des Daces libres à l'est des Carpates aux IIe—IIIe siècles n. è., conséquence de l'influence exercée par la culture romaine dans le territoire mentionné.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. Borniș—Neamț. a—b, fragment céramique ayant inscrit en caractères latins un anthroponyme dace.

Fig. 2. Borniș—Neamț. Plan des fouilles archéologiques des années 1979—1988: 1, habitations et annexes des IIIe—IIe siècles av. n. è.; 2, habitations et fosses à restes ménagers des IIe—IIIe siècles n. è.; 3, lieu de la découverte du fragment céramique avec l'inscription; L=habitation; Gr=fosse à restes ménagers.

Fig. 3. Borniș—Neamț. Céramique dace (1—12) et d'importation (13—14), travaillée à la main (1, 3, 10, 12) et tournée (2, 4—9, 11; 13—14).

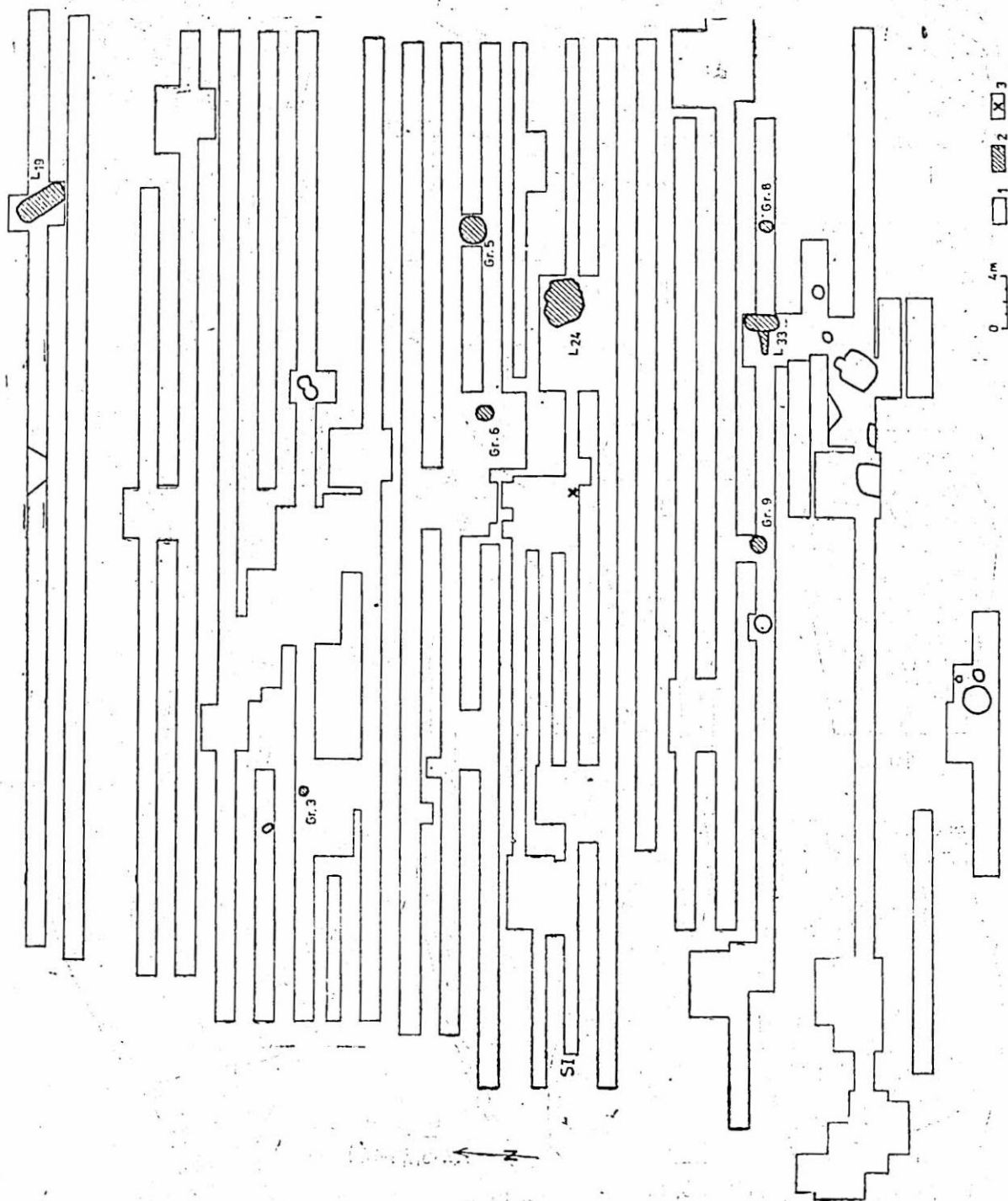

Fig. 2. Baniș—Neamț. Planul săpăturilor arheologice din anii 1979—1988. 1, locuințe și anexe gospodărești din secolele III—II î.e.n.; 2, locuințe și gropi cu resturi menajere din secolele II—III î.e.n.; 3, locul descoperirii fragmentului ceramic cu inscripție L=locuință; Gr=groapă cu resturi menajere.

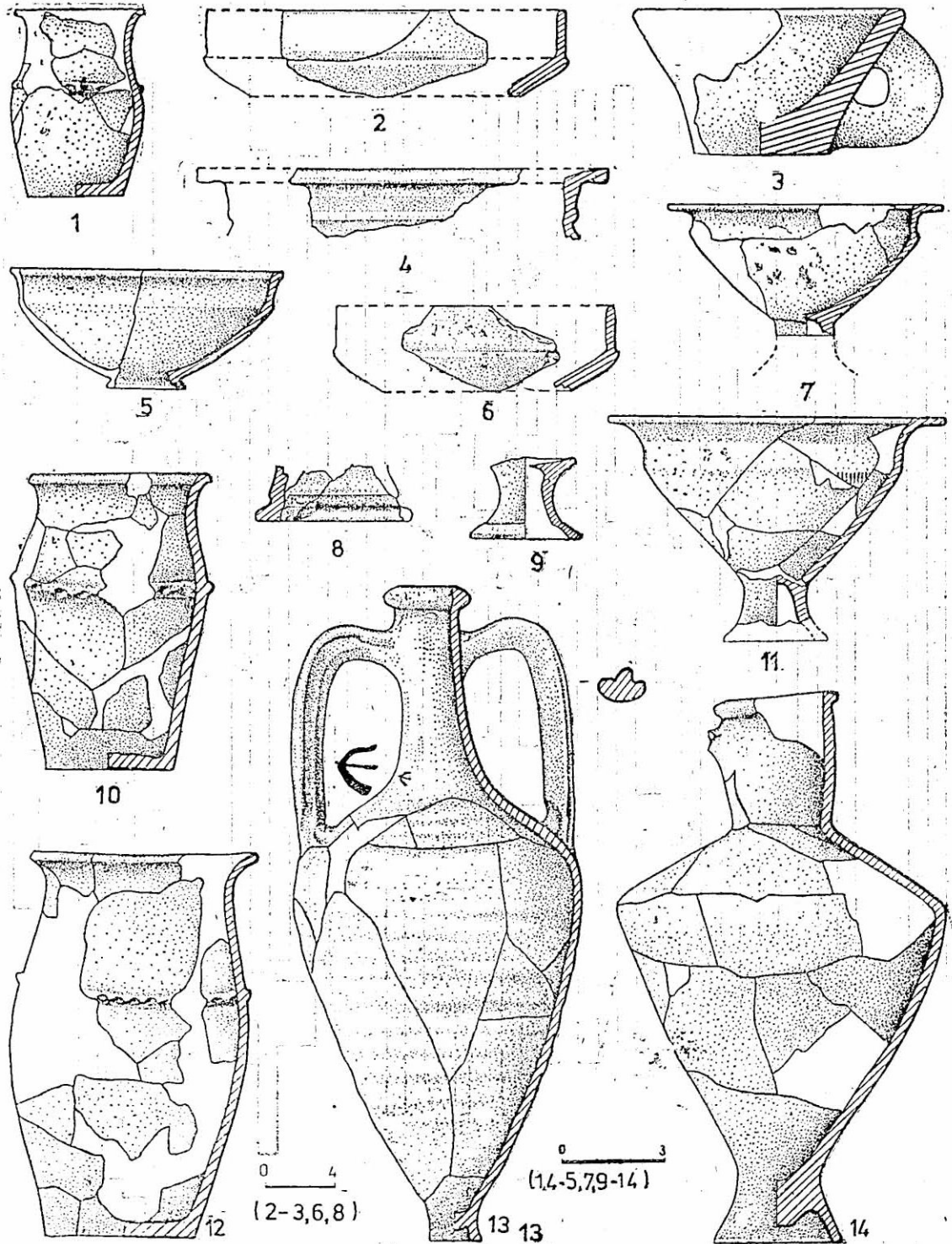

Fig. 3. Borniş—Neamț. Ceramică dacică (1—12) și de import (13), —14 lucrată cu mina (1, 3, 10, 12) și la roată (2, 4—9, 11, 13—14).